

O NAMIBIJSKÉ NĚMČINĚ II

V minulém článku s názvem *O namibijské němčině* byly jazykové zajímavosti převálcovány těmi kulturními, nyní však, a to hlavně na přání přítomných z přednášky, uvádím krátký přehled toho, jak se mezi pouští a oceánem proměnila němčina, jež se, nehledě na ¹úsilí kolonialistů o co nejsilnější prosazení německého vlivu, ²přizpůsobila místním přírodním podmínkám a kulturním odlišnostem. Jen pro připomenutí uvedme, že šíření německého jazyka spolu s křesťanskými hodnotami začalo ještě před

Terén, pro nějž si domorodci postupně z němčiny vypůjčovali slova

založením Jihozápadní Afriky v roce 1884. Například ³Rýnská misijní společnost, nejvlivnější vzdělávací instituce v kolonialismu, vznikla již roku 1842. V kolonii se pak napříč celou dobou její existence debatovalo o tom, zda se německý jazyk má v misionářských školách zavést pouze jako jeden z předmětů, nebo se v něm má výuka rovnou odehrávat. Koloniální vláda prosazovala druhou variantu, pedagogové, převážně misionáři, však trvali na možnosti první s vysvětlením, že si ⁴domorodci nemohou němčinu osvojit bez toho, aby měli základní znalost písemné podoby jazyka mateřského. Právě proto byli Němci první, kdo písemnou formu domorodých jazyků zakotvil.

Památka na německé kolonialisty – kámen před kostelem ve Windhoeku s nápisem: „Východoněmecké provincie nezapomenuty“

Obecně se němčina v průběhu kolonialismu i pozdější přítomnosti německé kultury proměnila velice málo. Nevznikla žádná nová jazyková forma, jež by se od spisovné němčiny odlišovala na všech jazykových úrovních. Kreolský jazyk se z německého základu vytvořil pouze na ostrově Papua Nová Guinea, jehož severní část spolu s menšími ostrovy patřila Němcům ve stejné době, jako tehdy Jihozápadní Afrika.

Vykrystalizovala tu forma s názvem Unserdeutsch (volně přeloženo jako „Naše němčina“), v jejímž případě se jedná o jedinou kreolizaci na bázi

německého jazyka na světě. Vznikla na začátku 20. století spojením němčiny s místními jazyky a zpočátku plnila funkci pouze interního, či dokonce tajného jazyka mezi domorodými dětmi. Tato konstatace vycházejí z ⁵příspěvků, který v roce 2016 zazněl na mezinárodní germanistické konferenci PRAGESTT a už tehdy měl Unserdeutsch dle řečníka asi jen 100 mluvčích, z nichž byli skoro všichni starší 70 let. Jelikož se daná forma nepředává mladší generaci, v průběhu zhruba 50 let vymizí zcela.

Dle novinářky ⁶Eriky von Weitersheim tkvěl největší mezikulturní problém v absenci výrazů pro označení abstraktních hodnot, jež jsou v němčině zcela běžné. Němečtí misionáři na to přišli velmi záhy, když se pokoušeli tyto abstraktní hodnoty předávat. Právě proto se často k domorodým jazykům přistupovalo s předsudky, i když misionáři, zabývající se domorodou lingvistikou i

etnologií, tvrdili, že se v daných jazycích skrývá mnohem víc, než si kolonialisté dovedli představit.

Muzeum ve městě Swakompund, kde se nachází rozsáhlá sbírka předmětů z koloniální éry

Období sucha – vyprahlá botanická zahrada ve Windhoeku

Ukázalo se například, že domorodci znají některé abstraktní, mnohdy evropské hodnoty přesto, že pro ně formální označení v jejich jazyce chybí. Hererové dle ⁷publikace Petra Scheulena například zcela a přirozeně rozuměli konceptu vděčnosti, jen jej nijak neoznačovali. Naopak Evropané mají dle Eriky von Weitersheim oblast abstraktních pojmů

segmentovanou velice jemně, v praxi se však

některé hodnoty a vlastnosti prosazují méně výrazně než je tomu v případě domorodců. I přesto však mnoho pojmů bylo zcela neznámých, a tak je museli misionáři po vysvětlení do mateřštin implementovat. Namové se třeba dle misionáře Johanna Schmeleny (Schmelen in von Weitersheim, str. 47) velmi divili, když jim vysvětloval odpouštění hříchů, nesmrtelnost

duše či existenci posmrtného života. Přímou o možnostech reformace domorodých jazyků ve prospěch prosazení evropských hodnot píše příslušník Finské misijní společnosti, a to Martin Rautanen (Rautanen in Weitersheim, str. 48), který působil na severu dnešní Namibie u kmene Ovambo. Misionář navrhuje dva přístupy. První možností by bylo použití domorodého slova, u nějž by však pohanské konotace byly nahrazeny křesťanskými. Jako druhá možnost připadalo v úvahu zavést cizí, evropské slovo a dodat mu formu typickou pro domorodý jazyk. Oba přístupy narážely na problémy – první nedokázal slova plně pokřesťanit, z druhého zas vzešla řada takzvaně „mrtvě narozených slov“. Nehledě na všechny obtíže ale vznikl celý slovník nových slov; pro *pondělí* například Schmelen v namštině vybral slovo, volně přeložené jako *chodící den*, a to protože se v pondělí většina domorodců vracela z nedělní bohoslužby domů. Sobotě se zas mělo říkat *den příprav*, jimiž se rozuměly přípravy na nedělní bohoslužbu. V Hererštině zas pro *milost* vzniklo slovo, odvozené z namského *soucitu*, základem *naděje* se stalo *očekávání* a pro *ducha* byl vybrán výraz, v namštině označující *vítr* (Erika von Weitersheim, str. 48).

A jak se tedy proměnila samotná němčina? Doteď jsme mluvili o implementaci evropských smyslových obsahů. O změnách, jež se (do jisté míry samovolně) promítly do současné namibijské němčiny, velmi přehledně pojednává Herbert Nöckler ve své publikaci *Sprachmischung in Südwestafrika*, jež však vznikla už v roce 1963. Jedná se o německá slova, která byla buď nově vytvořena, nebo dostala nový význam. Celkově autor dané novotvary dělí na pět skupin: 1. Běžné výrazy, používané v novém, nebo zúženém významu. 2. Slova, v nichž se německý původ snoubí s afrikánským tvaroslovím, 3. Německé výrazy, na něž se dle vzoru kmenově příbuzných afrikánských slov přenesl afrikánský význam, 4. Zkomoleniny německých slov, 5. Výrazy, jež vznikly neznámým postupem.

Běžné výrazy, používané v novém, nebo zúženém významu

Daná skupina slov je nejobsáhlejší ze všech pěti jmenovaných. Patří sem například německé slovo *abschießen*, jež se do češtiny dle online slovníku Lingea překládá jako *sestřelit*, zatímco v Namibii znamená *okrást někoho o dobytek*. Sloveso *buddeln* se přiřazuje českému *hrabat* či *vyhrabat*, v namibijské variantě však jedním lexémem vysvětluje situaci, kdy se kola auta zaboří do písku a někdo musí vozidlo tlačit. Podstatné jméno

Výběr alkoholických nápojů v národním parku Etosha ☺

Durchschlag je odvozené od slovesa *durchschlagen*, tedy *probít se*, *protloukat se*, namibijský význam daného slova se však chápe konkrétněji. Výrazem *Durchschlag* se tu označuje bažinatý povrch, jež nahoře vytvořil suchou krustu, pod kterou se ale skrývá vlhká bažina, v níž auta váznou, namibijsky řečeno, „buddlují“ ☺ Jak vidíme, obtíže při překonávání nelehkého terénu potrápily kdekoho, a tak se dokonce ze zcela obyčejného německého slova

Klamotten (oblečení, hadry) stalo *kamení*, v němž auto opět nemůže projet. Potíže však nepředstavovalo pouze cestování z bodu A do bodu B. Potrápit Namibijce dokázal i dotěrný hmyz, a tak si sarančata, asi ne čirou náhodou, vysloužila označení *Infanteristen* (v němčině *pěšáci*), jež však ztratila ihned poté, co poprvé vzlétla. Podstatné jméno *Last* (v češtině *náklad*) svůj význam v namibijské němčině pozměnilo jen nepatrně, přeci jen se ale zkonkretizovalo. Nazývá se tak nákladní část osobního auta, pod kterou si ale nepředstavíme obyčejný kufr, ale spíše korbu, kam se toho vejde tolik, co do nákladáku. Jedno z nejběžnějších německých podstatných jmen – *Leute* (*lidé*), svou formu propůjčilo lidem, jakožto *personálu*, ať už evropskému, či domorodému. V archiváliích, týkajících se výběru budoucích koloniálních úředníků a tlumočnicků, se píše o důležitosti tělesných předpokladů pro službu v kolonii, neboť zde panovaly (a panují) klimatické podmínky, jež ne každý vydrží. Například jsou zde jen dvě roční období – zima a léto, nebo lépe řečeno: období sucha vs. období dešťů, pro nějž se začal používat německý výraz pro *léto* (*Sommer*), zatímco německá *zima* (*Winter*) označuje období sucha. Aby to bylo ještě složitější, uveďme, že v čase evropské zimy v Namibii panuje léto, a v letních evropských měsících v Namibii nastává zima, kterou tu lze ale zažít pouze v noci, kdy teplota klesne do minusových hodnot. Ve dne se zas vzduch ohřeje na tropickou třicítku. Zčásti právnické slovo *Verdacht* v německé němčině znamená *podezření*, zatímco v Namibii s ním naložili kreativněji. Existuje tu totiž zažitý obrat *Auf Verdacht bestellen*, jenž se dá volně přeložit jako *objednat si na podezření* a vysvětlit následovně: V hospodě se objedná jedno kolo alkoholických nápojů a během pití se hází kostkou. Ten, kdo prohraje, platí rozpité nápoje.

Slova, v nichž se německý původ snoubí s afrikánským tvaroslovím

Dörrfleisch, Fleckfleisch, biltong

Méně početná, nicméně velmi zajímavá skupina v sobě skrývá hybridní slova, v nichž se německý původ snoubí s afrikánským tvaroslovím. Význam některých lze na základě jednoho ze stavebních jazykových prvků odhalit. Vezměme si například označení *Anaschote*, což je *šešule ananasovníku*. Nebo: *Dörrfleisch*, jenž vyjadřuje jednu z nejvýznamnějších gastronomických specialit Namibie, a to na vzduchu

vysušené maso, které se následně nakrájí na tenké plátky. V obou

případech byla použita slovtvorná metoda kompozice, a to ze dvou německých slov. V případě *šešule* to byl mezinárodně užívaný *Ananas* + podstatné jméno *Schote*, označující onu *šešuli* či *lusk*. *Dörrfleisch* vznikl ze slovesa *dörren* (*sušit, vysušovat*) a podstatného jména *Fleisch*, znamenajícího *maso*. Jelikož je Namibie kvalitou masa, nejen toho vysušeného, vyhlášená v celé Africe, vzniklo touto cestou ke zmíněnému *Dörrfleisch* jedno synonymum, a to *Fleckfleisch* (*Fleck* = *skvrna*). Anglický výraz, jež po zavedení angličtiny jako jediného

oficiálního jazyka země, na obalech najdeme mnohem častěji, zní *biltong*. Ve své rozpracované knize o tlumočení v Namibii narážím i na mezikulturní problémy mezi domorodci a kolonialisty. Důvodem k propuštění domorodých zaměstnanců nezřídka býval alkohol. Pro rum tak například vznikl úsměvný kompozitní název *Negertod*, tedy smrt *černochovi*. Nutno však podotknout, že byť si Němci na alkohol stěžovali, nikdy za něj nezabýjeli.

Třetí, čtvrtá a pátá skupina

Používané peníze v Namibii napříč časem

Dané tři skupiny nově vzniklých slov jsou ve srovnání se dvěma předchozími obsazeny dost chudě, proto si je uvedme ve společném přehledu. Podobnost mezi zněním některých afrikánských a německých slov způsobila, že německá psaná forma určitého slova nabyla afrikánského významu, jako například v případě německého slova *fragen*, tedy *ptát*

se. Uvedme si jej nejprve ve větě: *Er hat mich £30 gefragt.*

V kontextu financí dané slovo nabývá direktivní funkce, znamená tedy *požadovat*: *Požadoval ode mě 30 £*. V afrikánštině stejná věta zní: *hy het my £30 gevra*. Po přečtení vyjde najevo fonetická podobnost slovesné formy v obou jazycích, což vyústilo v omezení širokého významu *fragen* z *ptát se* na *požadovat*. Zkomoleninu německého slova autor výchozí publikace uvádí pouze jednu. Je jí sloveso *gilden*, vzniklé z německého *gelten* (*platit*). Ačkoliv sama nemohu posoudit, dle autora dané slovo užívá hlavně mladá generace Namibijců bez toho, aby byl původní význam pozměněn. Nutno však připomenout, že publikace pochází z roku 1963, a tak je dosti možné, že se jednalo pouze o okazionalismus a dnešní mládež by se při přečtení novotvaru spíše zarazila. Nejasný původ má například podstatné jméno *Bambuse*, často se objevující v německých pramenech z první poloviny 20. století. Odkud se vzalo, jasné není. Jeden z citovaných lingvistů v Nöcklerově publikaci uvádí, že výraz přišel z Kapska a jedná se tak o slovo holandské. Autor publikace s tím však nesouhlasí. Každopádně byli daným výrazem označováni osobní sluhové, vykonávající rozmanité činnosti, z čehož pramení i vysoká slovo tvorná produktivita výrazu. Existovali takzvaní *Truppenbambusen* (*sluhové v armádě*), *Storebambusen* (*sluhové v obchodu*), *Küchenbambusen* (*sluhové v kuchyni*) aj.

Jak je vidět, samostatný jazyk se na bázi němčiny v Namibii nevytvořil. Spíše se dá mluvit o jednom z dialektů, k nimž je němčina vzhledem k počtu různých variet jako kdyby předurčená. Nyní však vliv němčiny v Namibii upadá, a tak se vývoj dialektální formy očekávat nedá. Německy se mluví většinou pouze ve společnosti generačních Němců a ti si drží němčinu spisovnou. Německá menšina je zde z kulturního i mediálního hlediska zcela autonomní – má ⁸své noviny, divadlo, rozhlas i televizi, kde opět vystupují Němci a mluví tak, jako v Německu.

¹National Archives of Namibia, Code: ZBU, Storage unit: 0323, File: B.V.b.7 – *Eingeborenes Personal. Einstellung von Dolmetschern*. 1912-1914, document number 11

²NÖCKLER, Herbert. *Sprachmischung in Südwestafrika*. München: Hueber Verlag München, 1963. s. 61-64

³COHEN, Cynthia. *Administering Education in Namibia: Namibia: the colonial period to the present*. Windhoek: Namibia Scientific Society, 1994, s. 62.

⁴National Archives of Namibia, Code: ZBU, Storage unit: 0323, File: B.V.b.7 – *Eingeborenes Personal. Einstellung von Dolmetschern*. 1912-1914, document number 12

⁵LINDENFELSER, Siegwalt. *Sborník z konference PRAGESTT: Unserdeutsch – eine (un)typische Kreolsprache?*. Praha, Univerzita Karlova, 2016.

⁶VON WEITERSHEIM, Erika. *Ohne Grammatik und Wörterbuch: Von den Schwierigkeiten der ersten Missionare, die namibischen Sprachen zu erlernen und zu übersetzen.*, 46-51.

⁷SCHEULEN, Peter. *Die "Eingeborenen" Deutsch-Südwestafrikas: Ihr Bild in deutschen Kolonialzeitschriften von 1884 bis 1918*. Köln: Rüdiger Köppe Verlag Köln, 1998, s. 130.

⁸MAHO, J. F. *Few People, many languages*. Windhoek: Gamsberg Macmillan Publishers, 1998, s. 177-183.